

ЗВЕРНЕННЯ ДО КЕРІВНИЦТВА ДЕРЖАВИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Президенту України

П.О. Порошенко

Голові Верховної Ради України

А.В. Парубію

Прем'єр-міністру України

В.Б. Гройсману

4 жовтня 2017 року у Національній академії аграрних наук України відбулося засідання Всеукраїнського круглого столу на тему: «Моніторинг та охорона земель: напрями відродження». Він засвідчив виняткову важливість удосконалення державного управління у сфері використання та охорони земель для забезпечення економічного зростання країни, підтримання оптимального стану навколишнього природного середовища, розвитку українського села. Зокрема відзначалося, що за площею орних земель у розрахунку на 1 жителя наша держава займає четверте місце у світі; 2/3 площі її сільськогосподарських угідь представлено чорноземами, які за природною родючістю вважаються найкращими.

Володіючи величезним резервом родючості ґрунтів, Україна може бути одним із безперечних світових лідерів у виробництві високоякісних продуктів харчування. Проте рівень використання угідь у нас досі значно нижчий, ніж у країнах Європейського Союзу. Це пояснюється надмірною розораністю земельного фонду, недотриманням сучасних систем землеробства, ігноруванням агрономічних та екологічних норм землекористування і екології, відсутністю належної системи управління процесами родючості ґрунтів.

Так, розораність угідь, що становить 54% в Україні проти 35% у європейських країнах, обумовила порушення економічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів і водойм, спричинивши негативний вплив на стійкість агроландшафтів. Спричинена цим водна і вітрова ерозія ґрунтів загрожує самому існуванню чорноземів. Загальна площа еродованих земель зросла до 13,4 млн га, а орних — до 10,6 млн га (32% всієї ріллі). З орних земель щорічно змивається до 500 млн т верхнього шару ґрунту, з яким втрачається 24 млн т гумусу, а втрати продукції землеробства від ерозії ґрунтів за експертними оцінками перевищують 9–12 млн т зернових одиниць за рік.

За рівнем кислотності, засоленості, солонцюватості, перезволоженості, техногенної забрудненості частина земельних ресурсів перебуває у передкризовому, а подекуди у кризовому стані з тенденцією до погіршення. Широкого розповсюдження набули й інші процеси деградації ґрунтів (табл. 1).

Обсяги застосування мінеральних добрив скоротилися від 148 кг/га діючої речовини у 1986–1990 рр. до 76–96 кг/га у 2011–2016 рр. (табл. 2). На один гектар

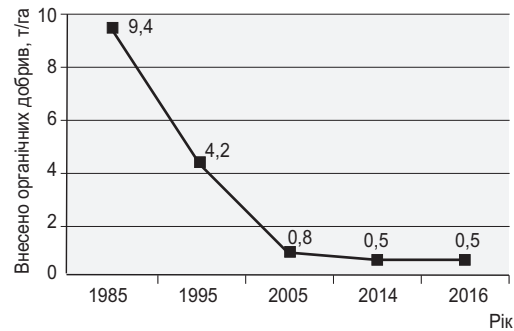
1. Типи й орієнтовне поширення деградації ґрунтів в Україні

Тип деградації ґрунту	% від площі ріллі (32 млн га)
Втрата гумусу й поживних речовин	43,00
Переущільнення	39,00
Замулення й кіркоутворення	38,00
Водна ерозія площинна	17,00
Підкислення	14,00
Заболочування	14,00
Забруднення радіонуклідами	11,10
Дефляція, втрата верхнього шару ґрунту	11,00
Забруднення пестицидами й іншими органічними речовинами	9,30
Забруднення важкими металами	8,00
Засолення, підлугування	4,10
Водна ерозія, утворення ярів	3,00
Побічна дія водної ерозії (замулення водоймищ)	3,00
Зниження рівня денної поверхні	0,35
Деформація земної поверхні вітром	0,35
Аридизація ґрунту	0,21
Запечатані ґрунти (під забудовою)	4,40

ріллі вноситься лише 0,5 т гною замість 9,4 т, які вносилися у 1985 р. (рисунок). Через це в агроєкосистемах утворився стійкий від’ємний баланс гумусу, азоту, фосфору, калію (табл. 3).

2. Застосування мінеральних добрив у землеробстві України

Роки	Внесено мінеральних добрив на 1 га, кг д.р.			
	азотних (N)	фосфорних (P ₂ O ₅)	калійних (K ₂ O)	усього NPK
1986–1990	65	41	42	148
2011	48	11	9	68
2012	50	12	10	72
2013	55	13	11	79
2014	57	13	12	82
2015	55	12	12	79
2011–2015	53	12	11	76
2016	67	16	13	96

Динаміка внесення органічних добрив у землеробстві України

Високі врожаї сільськогосподарських культур досягаються зараз в основному за рахунок природної ґрунтової родючості, яка через 5–10 років може суттєво знизитися, адже середній рівень вмісту гумусу в ґрунтах України скоротився із 3,64% у 1961 р. до 3,16% в останні роки (табл. 4).

Зменшення втрат гумусу неможливо забезпечити без перегляду структури посівних площ, зокрема, зменшення питомої частки просапних культур. Площа посіву кукурудзи в країні з 1991 по 2016 рр. зросла з 8,5 до 17,5%, технічних культур (соняшник, буряки цукрові та ін.) — з 11,6 до 27,3%, а частина багаторічних трав скоротилася від 37 до 12,3%, кормових культур — з 24,7 до 3,8%.

У 2015 р. у чинне земельне законодавство було внесено зміни з метою спрощення умов ведення бізнесу, зокрема виключено із Земельного кодексу України норму про те, що використання земель сільськогосподарського призначення повинно провадитися відповідно до проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь, а із Закону України «Про охорону земель» вилучено положення щодо необхідності затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах у різних природно-сільськогосподарських регіонах. Цим було створено умови для продовження хаосу у землекористуванні, ігнорування екологічних правил і норм.

До цього часу не прийнято закони про загальнодержавну програму використання та охорони земель, про національну програму

3. Динаміка балансу поживних елементів у землеробстві України

Статті балансу	Баланс поживних елементів, кг/га д.р.			
	Азот	Фосфор	Калій	Разом (NPK)
1986–1990 рр.				
Надходження	89,5	56,1	102,7	248,3
Винос	92,6	31,2	103,2	227,0
Баланс	-3,1	24,9	-0,5	21,3
1996–2000 рр.				
Надходження	26,0	10,4	15,3	51,7
Винос	56,5	18,2	53,7	128,4
Баланс	-30,5	-7,8	-38,4	-76,7
2001–2005 рр.				
Надходження	21,8	5,9	8,7	36,4
Винос	70,1	24,7	76,7	171,5
Баланс	-48,3	-18,8	-68,0	-135,1
2006–2010 рр.				
Надходження	38,7	10,2	14,7	63,6
Винос	77,4	23,9	60,3	161,6
Баланс	-38,7	-13,7	-45,6	-98,0
2011–2015 рр.				
Надходження	65,0	13,1	18,1	96,2
Винос	85,0	25,4	33,2	143,7
Баланс	-20,0	-12,3	-15,1	-47,5

охорони ґрунтів, а також державну програму розвитку земельних відносин, про консервацію земель, хоч прийняття вказаних законодавчих актів передбачалося ще у 2002 році. Земля досі є єдиним природним ресурсом в державі, для якого не існує відповідних програм використання та охорони.

Використання земельних ресурсів не відповідає в цілому вимогам раціонального природокористування, що є наслідком суперечності між загальнодержавними інтересами збереження ґрунтів та отриманням швидкого прибутку від сільськогосподарської діяльності. Виснаження земель, зниження родючості ґрунтів, їх деградація значною мірою пов'язані з використанням переважної площі орних земель на правах оренди. Ефективному сільськогосподарському використанню земель перешкоджає застаріла інформація про ґрунтовий покрив, розпорошеність моніторингових спостережень, відсутність актуалізованої проектно

4. Динаміка вмісту гумусу в ґрунтах України за останні 133 роки

Природно-кліматичні зони	Середній вміст гумусу в орному шарі ґрунту, %			
	Рік			
	1882	1961	1991	2015
Полісся	2,44	2,30	1,98	2,33
Лісостеп	4,51	3,81	3,52	3,21
Степ	4,49	3,96	3,63	3,45
Усього в Україні	4,17	3,64	3,23	3,16

землевпорядної документації та належного державного контролю землекористування.

Залишається в критичному стані положення справ землекористування у лісовій галузі. Потребує нагального перегляду і реформування нормативно-правове забезпечення системи лісового господарства.

Не вирішено питання державного управління ґрунтовою родючістю. Охороною земель займаються Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, інші державні органи. Припинено фінансування земельноохоронних заходів за кошти державного бюджету. Занедбано питання розроблення документації щодо охорони ґрунтів країни.

Враховуючи масштабність негативних явищ та їх загрозу для продовольчої, екологічної та економічної безпеки держави, було б виправданим здійснити систему заходів щодо охорони земель і збереження родючості ґрунтів, зокрема:

- Зосередити управління у галузі використання та охорони земель у Міністерстві аграрної політики та продовольства України, утворивши для цього відповідний Департамент чи Директорат.

- Підпорядкувати вказаному Департаменту та Національній академії аграрних наук України ДУ «Інститут охорони ґрунтів» Міністерства аграрної політики України та його регіональні філії, регіональні науково-дослідні та проектні інститути землеустрою, що знаходяться

у віданні Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру.

- Здійснити інтеграцію робіт із землеустрою, ґрунтового і агрохімічного обстеження та паспортизацію ґрунтів.

- Укомплектувати вказані інститути сучасним сертифікованим обладнанням для проведення дистанційного зондування земель, здійснення лабораторних аналізів ґрунту, забезпечення моніторингу земель і ґрунтів.

- Розробити у найближчий час і прийняти Загальнодержавну програму використання та охорони земель і Державну програму охорони родючості ґрунтів, передбачивши в них організацію ґрунтового моніторингу з урахуванням європейського досвіду, проведення великомасштабного ґрунтового обстеження, створення Національного ґрунтово-інформаційного центру та відповідне наукове, організаційне, фінансове та кадрове забезпечення реалізації ґрунтозахисних і землеохоронних програм.

- Кабінету Міністрів України, Національній академії наук України, Національній академії аграрних наук України підготувати пропозиції щодо прогнозування кліматичних

змін, мінімізації проявів деградаційних процесів ґрунтів, напрямів нарощування виробництва зерна, іншої сільськогосподарської продукції з дотриманням вимог охорони родючості ґрунтів.

- Кабінету Міністрів України вжити невідкладних заходів для виконання завдань, передбачених Національним планом дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням, затвердженим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271 (щодо розроблення проєктів Законів України, постанов Кабінету Міністрів України, Концепції реформування системи моніторингу, проведення суцільних ґрунтових обстежень земель України та ін.).

- Утворити Інноваційний фонд охорони земель за рахунок частини коштів земельного податку, орендної плати за землі державної та комунальної власності, коштів, що надійшли від штрафів за порушення земельного законодавства, добровільних внесків власників і користувачів землі.

Просимо Вас доручити відповідним органам розглянути наші пропозиції з метою вжиття заходів щодо їх реалізації.

С.А. Балюк,
академік НААН,
генеральний секретар Громадської організації «Українське товариство ґрунтознавців та агрохіміків»

А.С. Даниленко,
академік НААН,
голова Всеукраїнської асоціації сертифікованих інженерів-землевпорядників

О.І. Фурдичко,
академік НААН,
президент Всеукраїнської Громадської організації «Асоціації агроекологів України»

27 жовтня 2017 року.